

סיפור של מצבת הזיכרון לחללי מלחמת העולם השנייה בווינגטון: המחלוקת על המלחמה האמריקנית האחרונה שאינה שנויה במחלוקת

אנדריי ס. מרקוביץ'

הקדמה

סוגיית האנדרטה הלאומית לזכר חללי מלחמת העולם השנייה הועלתה בירושלים, כפר קטן באוהיו, בערב קר בפברואר 1987 כאשר מרסי קפטור, חברה ותיקה במפלגה הדמוקרטית ונציגתו של המחוז התשיעי של אוהיו בקונגרס, נסעה ממשרדה במרכז העיר טולדו כדי להשתתף באחת מאסיפות הבחורים שהתקיימה במסגרת מסע הבחירות שלה. באסיפה, פנה לפתע אל נציגת הקונגרס קשיש חסון למראה בשאלה: "נציגת הקונגרס קפטור, איך ייתכן שלמלחמת העולם השנייה אין ייצוג בווינגטון?" מרסי קפטור השיבה ללא היסוס: "ידאי יש. איוו גימה (Iwo Jima)"¹ על כך הגיב בן שיחה: "לא, גברתי. זוהי מצבת הזיכרון לאחת מיחידות השירות של נחתי ארצות הברית."²

שאלתו של רוג'ר דורבין, דובר מאוהיו – מדינה חקלאית למחצה, שבהיותו חייל השתתף ב"קרב על הבלטיה", מציינת את תחילתו של מאבק שנמשך 14 שנה.³ דורבין היה דמות טיפוסית למדי בקרב ותיקי מלחמת העולם השנייה. לאחר המלחמה, כאשר שבו החיילים לביתם, היו מצבות הזיכרון הדבר לפחות מכול ציפו לו או רצו בו. הם השתלבו בחיים האזרחיים והלכו לקולג' בוכות היוזמה הידועה בשם "חוק הרובאים", יומת, שהייתה הנדיבה ביותר בתחום החינוך, וכנראה גם הדמוקרטית ביותר. אחר כך נישאו, הקימו משפחה ונטלו חלק בצמיחה הכלכלית המהירה ביותר ובשינוי המבני הגדול ביותר שידעה ארצות הברית מאז היווסדה.

ב-1962 ביקרה משפחת דורבין לראשונה בעיר הבירה ווינגטון, שאתריה הרבים והמרשימים עוררו ברוג'ר התרגשות רבה. הוא ביקר בכל האנדרטאות ומצבות הזיכרון ב"שדרת הלאום" (the Mall); בבית הקברות הלאומי בארלינגטון; ובזיכרון לזכר הקרב באיוו גימה. לאחר שראה כל זאת, התחין בהיעדרה של מצבת הזיכרון למלחמת העולם השנייה, אך הדבר לא עורר בו כל תרעומת. השינוי בעמדתו כלפי סוגיה זאת חל רק ארבע שנים אחר כך, כאשר יצא דורבין בפעם הראשונה לטיול באירופה. במהלך הטיול ביקר במצבת מרדסון (Mardasson Monument) בבלגיה, מצבה שהוקמה ב-1950 לזכרם של 33 אלף חיילים אמריקנים שנפלו באזור במהלך הקרב הידוע על הבלטיה. על האנדרטה נכתב בין השאר: "לעתים נדירות נשפך דם אמריקני רב כל כך במהלכו של קרב אחד". משפט זה השפיע את נפשו של דורבין, לא נתן לו עוד מנוח; חוויה זאת שינתה את דורבין מן הקצה אל הקצה, והוא פתח במערכה שליוותה אותו עד סוף ימיו, להקמתה של יד זיכרון לאומית למלחמת העולם השנייה בווינגטון.⁴

¹ במקור: *The Story of the National World War II Memorial in Washington, D.C.: A Major Controversy over America's last Uncontroversial War*. במאמר לקוחים מתוך: Nicholas Mills, *Thier Last Battle: The Fight for The National World War II Memorial*, New York 2004.

² איוו גימה, ששימש כבסיס צבאי יפני, היה בין האיים הרבים שנכבשו על ידי ארצות הברית במערכה על האוקיינוס השקט במלחמת העולם השנייה. קרב איוו גימה מפורסם בעיקר בשל תמונת "הגפת הדגל" שצולמה בו, ושלמים הסתברה כמבוימת.

³ עדותה של חברת הקונגרס מרסי קפטור בפני הוועדה הלאומית לתכנון הבירה, 31 ביולי 1997. מתוך: Mills, *Last Battle*, 1-2.

⁴ Mills, *Last Battle*, XXIX, 2004. הקרב על הבלטיה הוא השם שקובע בזיכרון ההיסטורי האמריקאי לקרבות שהתחוללו בדצמבר 1944 בארזנים שבבלגיה, בעקבות התקפת נגד גרמנית שהשיגה את הכוחות האמריקאים באזור, אך נכשלה בניסיון לפרוץ את קווי ההגנה האמריקאים.

⁵ רוג'ר דורבין, *אתר הזיכרון למלחמת העולם השנייה*, 2 באפריל 1998. מתוך: Mills, *Las Battle*, 7.

לאחר פגישתם הגורלית בפברואר 1987 שבה נציגת הקונגרס קפטור לווינגטון, וב-10 בדצמבר באותה שנה הגישה הצעת חוק להקמתה של יד זיכרון בשטח פדרלי במחוז קולומביה או בסביבתו.⁶ ב-30 בספטמבר 1994 בטקס שבו חתם הנשיא קלינטון על חוק 103-32 המורה לוועדה למצבות זיכרון לקרבות אמריקנים להקים יד זיכרון במחוז קולומביה או בסביבתו, זכה רוג'ר דורבין להיות אורח הכבוד. כמו כן הספיק לחנוך לצדו של הנשיא קלינטון את השטח שהוקצה בשדרה עבור יד הזיכרון, בטקס שנערך ב"יום ותיקי המלחמה" (Veterans Day) ב-11 בנובמבר 1995.⁷ אך רוג'ר דורבין לא זכה לראות את מצבת הזיכרון עומדת על כנה; בסופו של דבר אך תהליך בנייתה פי שלושה מזמן השתתפותה של ארצות הברית במלחמת העולם השנייה, ופי שניים משש שנות המלחמה עצמה, והיא נחנכה בסוף מאי 2004, ביום הזיכרון למלחמת העולם השנייה.

מדוע התאריך התהליך כל כך? ומדוע לווח בהתנגדות מסיבית כל כך ובוויכוחים כה מרים שכמעט הכשילו את הצבתה של האנדרטה? והחשוב מכול, מה היו הסיבות למירות הזאת שנקשרה להקמתה של מצבת הזיכרון הלאומית לציון המלחמה השנייה פחות במחלוקת שבה השתתפה ארצות הברית?⁸ בכך יעסוק מאמר זה.

האקלים הציבורי

מלחמת וייטנאם ומה שנקרא "דור שנות הששים", יצרו שבר עמוק בחברה האמריקנית. אך המלחמה והתנגובה שעוררה בארצות הברית, השפיעו עמוקות גם על מערב אירופה, והיו בין הגורמים העיקריים לפריצתם של הכוחות החברתיים, בהתקוממות של 1968, ששינו את פני המרחב הפוליטי באירופה. למעשה, בכל הדמוקרטיות המתועשות הייתה שנת "1968" השנה שבה נסתם הגולל על התקופה הוויקטוריאנית, דהיינו – אורח החיים המרכזי והדומיננטי, ששלט עד אז על היבטים רבים של החיים הבורגניים.⁹ ערכים רבים שהילת הקדושה אפפה אותם כמו: כבוד, אהבת מולדת, סמכות, הישגים, זיכרון, היסטוריה ונישואין, היו, פשוטו כמשמעו, לחול. המהפכה העמוקה בערכים, בנהגים, בהתנהגות – ולבטח גם בטעמים – שינתה את השיח המוביל במדינות אלה. על מנת להגדיר את התמורה הזאת במילה אחת, אשתמש בניסוחו המפורסם של עמיתו רונלד אינגלהרט (Inglehart): "מוסט-מטריאליזם".¹⁰ משמעות הדבר אינה הגעתו של המטריאליזם אל קצו, אלא חדירתו של ציר חדש בתכלית לתחומי האתיקה והפוליטיקה, ציר שניע במסלולים שונים ובלתי מוכרים בעליל. "התפנית התרבותית", כפי שזו כונתה בדיעבד, חדרה גם לתוך העולם האקדמי ולמרחבים הנלווים אליו – כתבי עת אינטלקטואליים, מרכזי תקשורת ותחומי שיח שונים.

מלחמת וייטנאם יצרה שפה רוויה בסתירות פנימיות והביאה לצמיחתם של ערכים שהיו מנוגדים לתרבות הבורגנית של התקופה. כתוצאה מכך נכתבה ההיסטוריה האמריקנית מחדש ושונתה מן היסוד. בתוך ארבע שנים הפכה "אמריקה הטובה" שאינה ניתנת לערעור, ל"אמריקה הרעה" שגם היא, באותה המידה, אינה ניתנת לערעור. האחרונה המשיכה, למעשה, להתקיים כשפת תקשורת בין-לאומית (lingua franca). עבור מיליוני אמריקנים שימשה מלחמת וייטנאם מטפורה לחיים באמריקה בכלל ולהיסטוריה שלה בפרט. בייחוד נכון הדבר לגבי האליטות התרבותיות והאקדמיות, המרוכזות בעריה הגדולות של ארצות הברית, השוכנות לחופי האוקיינוס השקט במערב והאוקיינוס

⁶ H.R. 3742. Committee on Veteran's Affairs, Report, 100th Congress, 2nd Session, July 7, 1988.

⁷ "יום ותיקי המלחמה" לכבודם של ותיקי כל המלחמות הל מדי שנה ב-11 בנובמבר, תאריך חתימת הסכמי שביתת הנשק בסיומה של מלחמת העולם הראשונה.

⁸ יוצאת מהכלל היא ההתקוממות כנגד הכתר הבריטי ב-1770 שהפכה את ארצות הברית לרפובליקה עצמאית.

⁹ Andrei Markovits, "The European and American Left since 1945", *Dissent* 52.1 (2005), 5-13.

¹⁰ Ronald Inglehart, "The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post-Industrial Societies", *The American Political Science Review* 65.4 (1971), 991-1017.

האטלנטי במזרח, באותם אזורים שנהוג לכנות כיום "מדינות אמריקה הכחולות".¹¹ באווירה זו הוקמה יד הזיכרון האגדית לוותיקי מלחמת וייטנאם על ידי מאיה לין (Lin) ב"שדרת הלאום" בושינגטון בסמוך לאנדרטת לינקולן. קודם לכן ב-1979, הקים ג'אן קרונגס, יועץ פסיכולוגי הנושא את עיטור חלב הסגול שבו זכה כחייל במלחמת וייטנאם, קרן זיכרון לוותיקי מלחמת וייטנאם. ב-1 ביולי 1980 הקצה הקונגרס מקום עבור האנדרטה לחללי מלחמת וייטנאם בגני החוקה (Constitution Gardens) בקצה המערבי של "שדרת הלאום". שלושה חודשים לאחר מכן, באוקטובר 1980, הכריזה קרן הזיכרון לוותיקי מלחמת וייטנאם על תחרות לעיצוב יד הזיכרון והציבה שתי דרישות, עליה להיות מכובדת, ועליה להכיל את שמות הנעדרים והמתים במלחמה. ב-31 במרץ 1981, כאשר נסגר המכרז, נרשמו 1,421 הצעות, וב-6 במאי בחרו שמונת חברי ועדת השיפוט את הזוכה - מאיה לין, תלמידת תואר ראשון בת 21 מאוניברסיטת ייל. אין כוונתי להרחיב כאן בפרטי הוויכוח העז שניטש סביב הקמתה של האנדרטה. ב-1982 ב"ימים ותיקי המלחמה" - עוד בטרם חלפו שמונה עשר חודשים מיום זכייתה של לין במכרז - ניצבה יד הזיכרון על כנה, מהר יותר מכל בנייתה של אנדרטה אחרת ב"שדרת הלאום". האנדרטה בנויה משני לוחות שחורים הנצבים זה מול זה בצורת V, היורדים אל האדמה, ועליהם רשומים יותר מ-53,000 שמות. גם מי שאיננו בקי בעיצובם של אנדרטאות מלחמה בארצות הברית או בכל מקום אחר, חש מיד שמבנה זה איננו בבחינת קריאת ניצחון. "חור שחור", "מערה",¹² "מחווה לייני פונדה",¹³ "פצע שחור של בושה וכאב",¹⁴ כך גינו את עיצובה של האנדרטה. אחרים התרעמו על הפרוזאיות ועל היעדר טקסיות בפירוט השמות על הלוח, כאילו "החייילים) יכלו למות באותה מידה גם בתאונת דרכים".¹⁵ או שנראו "כקורבנות בלבד".¹⁶ ואכן, אנדרטה זו מבטאת בבירור שניות עמוקה כלפי מלחמת וייטנאם, ואולי אף כלפי כל מלחמה באשר היא. תהינה הסיבות אשר תהינה, האנדרטה זכתה עד מהרה למעמד של איקונה, ובו היא מחזיקה ללא עוררין עד עצם היום הזה; וכך בתוך יד הזיכרון צועדים בדממה וגיבאת כבוד מעוררת השתאות ותיקי מלחמת וייטנאם ועוד מיליוני בני אדם שלא היו מעורבים במלחמה. אנשים מניחים את ידם על השמות החקוקים בלוח, מנשקים אותם, מצדיעים להם ומביאים עמם מכתבים ישנים, דובונים ופרחים. אפשר לומר כי במידה רבה היחס כלפי יד הזיכרון לוותיקי מלחמת וייטנאם איננו רק כאל אנדרטה, אלא גם כאל בית עלמין, וכל אנדרטאות המלחמה שהוקמו לאחריה בארצות הברית, בייחוד בושינגטון וב"שדרת הלאום", נמדדות ביחס אליה.

לאחר הנוכחה של יד הזיכרון לוותיקי מלחמת וייטנאם ב-1982 הוקמה יד זיכרון לוותיקי מלחמת קוריאה והיא נחנכה ב-1995. היזמה באה מצדם של ותיקי מלחמת קוריאה שחשו כי חווית המלחמה שלהם הפכה ל"מלחמה הנשכחת". אנדרטה זו עוצבה במוצהר כניגודה של יד הזיכרון לוותיקי מלחמת וייטנאם וכתרסה נגדה, והם דרשו במופגן שיד הזיכרון שלהם לא תכלול שמות אלא תציג את הדגל האמריקני. כמו בהקמתה של כל אנדרטה אחרת, כך גם סביב ההצעות לעיצוב

¹¹ המונח "מדינות כחולות" מתייחס לאותן מדינות באמריקה שמצביעות לטובת המועמד הדמוקרטי לנשיאות והן בעלות אופי "ליברלי". מנגד, מתייחס המונח "מדינות אדומות" לאותן מדינות בהן יש באופן מסורתי רוב רפובליקני ואופיין נחשב "שמרני". השימוש במונחים אלו הפך נפוץ לאחר הבחירות לנשיאות בשנת 2000 וביתר שאת לאחר הבחירות של 2004.

¹² James H. Webb Jr., "Reassessing the Vietnam Veterans Memorial", *Wall Street Journal*, December 18, 1981, 22 מתוך: Mills, *Last Battle*, 62.

¹³ Tom Wolfe, "Art Disputes War: The Battle of the Vietnam Memorial", *Washington Post*, October 13, 1982 מתוך: Mills, *Last Battle*, 64.

¹⁴ Tom Carhart, "Insulting Vietnam Vets", *The New York Times*, October 24, 1981, Section One, 2 מתוך: Mills, *Last Battle*, 64.

¹⁵ Mills, *Last Battle*, 64. מתוך: "Stop That Monument", *National Review*, September 18, 1981, 1064.

¹⁶ Mills, *Last Battle*, 62. מתוך: Charles Krauthammer, "Memorials", *New Republic*, May 16, 1981, 43.

האנדרטה הזאת ובגלל הסמליות המגולמת בה, התחוללו מאבקים קשים, הוגשו תביעות משפטיות והתקיימו עלימותים ציבוריים חריפים. די לומר שהתוצאה הסופית הייתה שונה בתכלית מיד הזיכרון לוותיקי מלחמת וייטנאם: שלושים ושמונה חיילים שגובהם בין שניים וחצי לשלושה מטרים, חלקם עשויים אלומיניום וחלקם ברונזה לבנה, הצועדים לכיוון דגל אמריקה במהלך משימה קרבית. הדגל מוקף קיר עשוי גרניט שחור ובו חקוקות תמונות מן המלחמה, אך לא מצוינים עליו שמות הנופלים. גם אנדרטה זו אינה דומה כלל לאנדרטאות מלחמה קלסיות: אין בה גנרלים מזהירים רכובים על סוסים, אין בה סמלי ניצחון, ואין בה פנים מורמות אל-על - יש בה רק שלושים ושמונה חיילים אמריקנים הפוסעים בסביבה מסוכנת וניכר בהם כי אינם שולטים בה היטב. נוסף על כך, במבט מקרוב בפניהם של החיילים, ניתן להבחין במבטיהם החלולים, בהבעותיהם הריקות, ובהיעדרם של רגשות שמחה, גאווה או ביטחון; חיילים אלה הם נפשות מתות ולא מצאתים. יד הזיכרון לוותיקי מלחמת קוריאה נמצאת בצדה הימני של אנדרטת לינקולן, בסימטריה לאנדרטת מלחמת וייטנאם, ופונה מזרחה אל גבעת הקפיטול.

חשוב להזכיר בקצרה שתי אנדרטאות נוספות הנמצאות ב"שדרת הלאום": האנדרטה לנשים ששירתו בצבא ארצות הברית (The Women in Military Service for America Memorial), והאנדרטה לזכרו של פרנקלין דלנו רוזוולט (Franklin Delano Roosevelt Memorial). הראשונה הוקמה בעקבות עלייתה של תנועת הנשים באמריקה. זו הייתה, כנראה, האנדרטה השנייה פחות במחלוקת במתחמה של "שדרת הלאום". לעומת זאת, סביב האנדרטה לזכרו של רוזוולט התגלו חילוקי דעות הממחישים היטב את הלכי הרוח בשיח הציבורי הנוכחי באמריקה. וכך כשהוסר הלוח מעל האנדרטה, חשו הנכים ונציגיהם שהיא אינה מייצגת באופן הולם את נכותו של רוזוולט, שנגרמה ממחלת השיתוק שלקה בה. בסופו של דבר, בעלות גבוהה במיוחד הורד הפסל מעל כנו, עוצב מחדש והוקם שנית - כעת ישב רוזוולט בכסא גלגלים. למעשה, ככל הידוע לי, שיחקה מוגבלותו הפיזית של רוזוולט תפקיד דל בזהותו העצמית. אך היה זה קול רב השפעה בשיח הציבורי העכשווי באמריקה שהושלך על העבר, ביטוי נוסף למורכבות הרבה באמריקה, שנוצרה לאחר השבר. בסיפור האמריקני נוצר רצף לינארי החל מימי הקמתה של הרפובליקה ועד לימי של לינקולן שהגן עליה, דרך ניצחונה של אמריקה בשתי מלחמות העולם במאה ה-20, וכלה במלחמת וייטנאם. המלחמה האחרונה הבטיחה לשבר ברציפות הנינוחה של הנרטיב האמריקני הזה ויצרה שיח ציבורי בעל אופי ספקני. היא יצרה את מה שאני מכנה שיח "היכן, אבל", כלומר שיח שבו כל ערך או הגדרה שאפשר להעלות על הדעת זכו לטענות חריפות כנגדן: אכן, היינו חופשיים - אך הייתה לנו גם עבדות; אכן, היינו שוויוניים - אך היה לנו גם "גיים קרואו" (Crow);¹⁷ אכן, היינו בגורמנדי ושחררנו את אירופה, אך הייתה גם הירושמה; אכן, הפעלנו את תכנית מרשל ופעלנו להגנתה של אירופה, אך היה בתוכנו גם אנטי-קומוניזם קיצוני שהביא (אולי אפילו בזימנתו) למלחמה הקרה. "יכן, אבל" כמסגרת חשיבה וכתפיסה חדשה הנוגעת לכל דבר אמריקני רווח התפשט והלך בציבור האמריקני לאחר מלחמת וייטנאם, בעיקר בקרב האליטות התרבותיות רבות-ההשפעה בשני חופיה של ארצות הברית. מאז הוא לא נחלש, וכל חגיגה של הסכמה לאומית נתפסת כדבר מגורח ובלתי אפשרי ומעל לכל - לא רצוי. כלומר, "היכן אבל" שולל אפריורי את הלגיטימיות של כל אנדרטה שיש בה ביטוי, ולו ברמז בלבד, לאחדות לאומית.

ללא ספק, מדובר בתקופה רווית מתחים שקולות המחאה וההתרסה גברו בה. לקולות ביקורתניים אלה בשנות ה-90 נודעה השפעה רבה על תהליך הקמתה של האנדרטה הלאומית לחללי מלחמת העולם השנייה ב"שדרת הלאום". השפעה זו הורגשה משלב ההכרזה ועד לתניכתה של

¹⁷ חוקי גיים קרואו, הקרויים על שםם של השיר והריקוד הנלווה אליו "קופץ גיים קרואו" (Jump Jim Crow). השיר והריקוד מהמאה התשע עשרה היו חיקוי נלעג של שחורים. מכאן שמו של החוק שקבע סגורציה מלאה בין שחורי עור לבין לבני עור בבתי ספר ציבוריים, ברזיות, בתי מרחץ, מסעדות, ספריות ותחבורה ציבורית. החוקים שהגבילו את זכויותיהם של השחורים נקבעו לאחר מלחמת האזרחים והתקיימו לתוככי המאה העשרים.

היא אדמה מקודשת, שיופיים של מרחביה הפתוחים מייצג את חלקת האדמה היקרה ביותר ללב הרפובליקה. האנדרטה, כך נטען, תפגע בשלמותה של זווית הראייה הייחודית הנפתחת ממזרח השדרה למערבה. זווית זו המקשרת את גבעת הקפיטול (הגוף המחוקק של הרפובליקה), עם אנדרטת וושינגטון (המסמלת את מייסדה של הרפובליקה) ועם אנדרטת לינקולן (המסמלת את מושיעה), תופרע על ידי מצבת הזיכרון למלחמת העולם השנייה השוכנת ומעוותת קו זה, שערכו הסמלי רב. כמו כן נטען שבנוסף לציר מזרח-מערב תפריע האנדרטה גם לקו הנמתח מצפון לדרום בין קודקודיו של השילוש האמריקאי המייצג את הערכים המרכזיים של הרפובליקה שעליהם הכריז ג'פרסון (אנדרטת ג'פרסון), וושינגטון ייסד ולינקולן הציל. אחרים טענו שהשדרה עמוסה גם כך יותר על המידה, ואנדרטה נוספת אינה נחוצה. הנימוק המרכזי להתנגדות זו היה שהאנדרטה גוזלת למעשה מהאמריקנים את המרחב השמור להם להפגנות ולהתכנסויות מחאה. טיעון זה נשמע נכון בייחוד על רקע דבריה של אלינור הולמס נורטון (Holmes Norton), פעילת זכויות אזרח ומנהיגה בקהילה האפרו-אמריקנית, שהייתה באותה עת במקרה גם נציגתה של וושינגטון בבית הנבחרים. היא טענה שאם תמוקם מצבת הזיכרון למלחמת העולם השנייה בבריכת ההשתקפות (Rainbow Pool), היא תחדור אל תוך תחומה של אנדרטת לינקולן, המעלה אסוציאציות היסטוריות הקשורות בתנועה לזכויות האזרח.²⁰ תמונת נאומה המפורסם של מרטין לותר קינג "יש לי חלום" על מדרגותיה של אנדרטת לינקולן, הצופה אל הבריכה עולה מיד בהקשר זה והוזכרה פעמים רבות על ידי המתנגדים להקמתה של האנדרטה במקום זה.

ועוד היו שטענו כי השדרה היא יצירת אמנות אורבנית שלמה, ויש לשמור עליה באמצעות שטחים פתוחים שאינם בנויים. אחרים טענו שמיקומה של מצבת הזיכרון למלחמת העולם השנייה בשדרה – בייחוד במקום כה בולט – תעלה את חשיבותה של מלחמה זו ואת שחקניה לדרגה שאין הם ראויים לה; ואילו אחרים טענו כי על אנדרטה, המבקשת להיות יאה והולמת את ותיקי מלחמת העולם השנייה, להיות עצומה בגודלה. כך, תאפיל האנדרטה הממוקמת בשדרה על כל אובייקט אחר הנוכח בה.

חשוב לציין שהביקורת על נוכחותה של מצבת הזיכרון בשדרה הקיפה את כל גוני הקשת הפוליטית, כללה את כל שכבות החברה, וחצתה גבולות כדת, גזע, מעמד, מגדר, גיל ואזור מגורים. ואפילו בקרב ותיקי מלחמת העולם השנייה היו שהתנגדו לה. בין המתנגדים היה גם בוב קרי (Kerrey), אחד מחבריה הבכירים של המפלגה הדמוקרטית וסנטור מצטיין מנברסקה, שזכה להערכה רבה, שנפצע קשה במלחמת וייטנאם וזכה במדליית הכבוד של הקונגרס.²¹ אין ספק שרבים, כמו קרי, התנגדו למיקומה של מצבת הזיכרון, משום שהאמינו שהיא תשנה את נוף השדרה, ובייחוד את הקו, הנוכח לעיל, בין גבעת הקפיטול, אנדרטת וושינגטון ויד הזיכרון ללינקולן. אך מרגע שפורסם העיצוב, והיה ברור שבחיותה שקועה באדמה היא לא תשבש את קו הקפיטול-אנדרטת וושינגטון-יד לינקולן, היו בין המתנגדים להקמתה של מצבת הזיכרון שהפכו, כמו קרי, לתומכים בה.

האליטה המזוהה עם השמאל הליברלי, שעיתונים כמו ה"ניו-יורק טיימס", ה"לוס-אנג'לס טיימס" וה"וושינגטון פוסט" משקפים את דעותיה, התנגדה כמעט פה אחד למיקומה של מצבת הזיכרון בשדרה. "אדמה מקודשת נתונה בסכנה" הכריז עורך ה"ניו-יורק טיימס" ב-1997, וב-2000 התנססה מעל דבר העורך הכותרת "אנא אל תטילו פגם בשדרה".²² אך ביקורת זו מחוורה לעומת מה שעתידי היה להתרחש משתפרסם עיצובה של האנדרטה.

מרגע הפרסום החלה מסכת של התקפות מסיביות על עיצובה של האנדרטה. היו שסברו כי

האנדרטה, ובאה לידי ביטוי באירועים השונים שנערכו לציון מלחמת העולם השנייה: ביוני 1994 לציון 50 שנה ליום הפלישה לנורמנדי (D-Day); במאי 1995 לציון יום הניצחון באירופה (V-E day), ובאוגוסט באותה שנה לציון יום הניצחון על יפן (V-J day) – כך החלה בחינתה מחדש של מלחמת העולם השנייה.¹⁸ את אמריקה שטף בשנים אלה, בייחוד בשנים 2001-1997, גל גדול של ספרים, סרטים, סדרות טלוויזיה וכתבות עיתונאיות שפיארו את גבורתם ואת הישגיהם של החיילים האמריקנים במלחמת העולם השנייה. לעומת זאת למדיניותה של ארצות הברית במהלך המלחמה ולאחריה לא הייתה כל התייחסות, ביחס אליה שררה שתיקה. במילים אחרות, הציירות שנעשו על מלחמת העולם השנייה לא פיארו את אמריקה, את ערכיה ואת הפטריוטיזם שלה בדרך שהייתה מקובלת עד כה. הן הצדיעו לחייל האמריקני הפשוט שיצא אל מעבר לים, מילא את משימתו, שב לביתו והפך – כמו במילותיו הבלתי נשכחות של תום ברוקאו (Brokaw) – ל"דור הנעלה", מפני שתרגם את יכולותיו והשיגו בשדה הקרב למקצועיותו בבית. וכך ללא דרישות מיוחדות, ללא תשואות רמות, ללא אנדרטאות, הם פשוט שבו הביתה, מצאו עבודה, הקימו משפחה, ובאותה דרך פשוטה, ואפילו תמימה, חוללו את השינוי הגדול בארצות הברית כפי שאף דור לפנייהם לא עשה. כך נראו הדברים גם ביצירות הרבות שנעשו באמריקה באותו זמן: בספרו של ברוקאו "הדור הנעלה", ובספרו של סטפן אמברוז (Ambrose) "חיילים אזרחים", בסרטו של סטיבן שפילברג "להציל את טוראי ראיין", בספרו של גיימס ברדלי (Bradley) "דגליהם של אבותינו" ובסדרת הטלוויזיה המצוינת של רשת HBO "אחים לנשק".¹⁹ אף לא אחת מהיצירות הללו שיבחה את אמריקה, אף לא אחת מהן חיללה את הכוחות הלוחמים בשל גילויי גבורה יוצאים מן הכלל. ההיפך הוא הנכון. בכל היצירות הללו הציגו את "החיילים הפשוטים", האדם הרגיל ברוחב, על חולשותיו, חסרונותיו, פחדיו וקוצר הראות שלו, ואילו עולמו של ג'ון ויין, הגיבור העשוי ללא חת, נעלם זה מכבר.

סוגיות המחלוקת העיקריות

על רקע דברים אלה יש לבחון את הוויכוחים שנסבו על יד הזיכרון הלאומית לחללי מלחמת העולם השנייה. חשוב לציין כי ויכוחים אלה עוררו תגובות רגשיות עזות ולוו במעשי עוינות מכל סוג אפשרי – למעט אלימות פיזית גלויה – מחאות רמות, תביעות משפטיות, הפגנות, גינויים והסלת דופי מעל גבי העיתונים. לאור זאת, ראוי לבחון את הסוגיות והטענות העיקריות שהיוו את סלע המחלוקת בוויכוחים אלה, שניטשו במשך 14 שנה, ועוררו סערת רגשות כה עזה, את החשיבות היחסית של כל אחת מהן, מי העלה אותן וכיצא בזה.

הסוגיה הראשונה שאפשר היה לצפות שתעלה לדיון היא עצם הקמתה של יד זיכרון למלחמת העולם השנייה, אך מאחר שהשמאל הרדיקלי והימין הקיצוני הגיבו בשתיקה, לא היו למעשה קולות שהתנגדו בבירור לפרויקט עצמו. יחד עם זאת, בין מבקריה הקשים ביותר של האנדרטה היו גם קולות שנשמעו לא אחת מתנגדים לפרויקט באשר הוא. תופעה זו בלטה בעיקר בקרב ה"קואליציה הלאומית להצלת השדרה" ובקרב "ותיקי מלחמת העולם השנייה להצלת השדרה", שהתנגדותם לנוכחותה של האנדרטה ב"שדרת הלאום" גלשה לא אחת לשלילת עצם קיומה. לעומת נושא הקמתה של יד זיכרון, עוררה שאלת מיקומה של האנדרטה ב"שדרת הלאום" התנגדות עזה בקרב רבים. טיעונים רבים הועלו כנגדה, למשל שאין מקומה של אנדרטה מעין זו בשדרה כלל, כיוון שהשדרה

¹⁸ V-E day (Victory of Europe Day) נחגג ב-8 במאי, יום לאחר כניעתה של גרמניה. הרוסים חוגגים את יום הניצחון ב-9 במאי. יום הניצחון על יפן נחגג ב-14 באוגוסט (במקור ה-15 באוגוסט).

¹⁹ Tom Brokaw, *The Greatest Generation*, New York 1998; Stephen E. Ambrose, *Citizen Soldiers: The U.S. Army from the Normandy Beaches to the Bulge to the Surrender of Germany: June 7, 1944, to May 7, 1945*, New York 1997; Steven Spielberg (dir.), *Saving Private Ryan*, 1999; James Bradley with Ron Powers, *Flags of Our Fathers*, New York 2000; David Frankel and Tom Hanks (dirs.), *Band of Brothers*, 2001.

²⁰ September 21, National Capital Planning Commission, *Transcript of Commission Meeting*, 2000, 46-53.

²¹ Mills, *Last Battle*, xxx.

²² "Don't Mar the Mall", *New York Times*, September 24, 2000, Section 4, 14; "Hallowed Ground in Jeopardy", *New York Times*, July 4, 1997, A18.

האנדרטה צנועה מדי, וכי יש להציבה במקום שבו, כפי שכתב עורכו של הייו.אס.איי טודיני, היא יכולה להיות "משוחררת מהצורך לצמצם את עצמה".²³ ביוויקלי סטאנדרד" ציין אחד הכותבים: "היא [האנדרטה] חוששת להתבלט. היא רוצה להיות אנדרטה בלי להותיר רושם על הנוף הקיים".²⁴ התנגדות זו הייתה נפוצה בעיקר, אך לא רק, בקרב המבקרים מן המרכז והימין. הם סברו שמרכזיותה של מלחמת העולם השנייה וחשיבותה רבה במיוחד, ולכן כל דבר הנבנה כדי לציין את המלחמה ולשקף את חשיבותה העצומה בהיסטוריה של העולם בכלל ושל אמריקה בפרט, צריך להיות מסיבי במידה החורגת מאופייה הנוכחי של השדרה. לדעתם, לא ניתן ואף לא צריך להקים את האנדרטה בשדרה. לחלופין, כל דבר החולם את השדרה וניתן להציב בה, היה קטן מדי ואפילו חסר משמעות ביחס לאירוע שהוא אמור לציין – מלחמת העולם השנייה.²⁵

גם בקרב החוג המצומצם של אנשי האמנות הגבוהה ובחוגי השמאל הליברלי הייתה התנגדות לעיצוב אך מטעמים אחרים. חוגים אלה חופפים, כידוע, במידה רבה ברוב הדמוקרטיה הליברליות. (צרפת, מבחינה זו, יוצאת דופן: פטרויטיוס חי ונושם בה, וזוכה גם להערכתו של השמאל. פטרויטיוס זה עוטה כיס גאוה ומשגר חיצונית ביקורת לארצות הברית. להתנגדות זו שותפים כל חלקיה של החברה והפוליטיקה הצרפתית). וכך השבועון השמאלי The Nation הגדיר את העיצוב כ"מפלצתי";²⁶ "הילוס אנג'לס טיימס" כינה אותה "דבר שגוי, מקום שגוי";²⁷ הרברט מושאמפ (Muschamp), מבקר האדריכלות רב ההשפעה של ה"ניו-יורק טיימס" ביטל את האנדרטה בהינף עט וכינה אותה "מקדש לרגשות";²⁸ ובמקום אחר כינה אותה "אנדרטה לקומפלסק (תסביך) תעשיית-הבידור-הצבאית", משחק מילים ופרפרזה על הביטוי הידוע של הנשיא דוויט אייזנהאואר "קומפלסק (מכלול) התעשייה הצבאית";²⁹ מייקל קימלמן (Kimmelmann), אף הוא מבקר משפיע הכותב עבור ה"ניו-יורק טיימס" הוקיע את העיצוב ש"ישם את הזיכרון ללעג ולקלס";³⁰ כריסטופר נייט (knight) מה"לוס-אנג'לס טיימס" תקף את הארכיטקט שתכנן את האנדרטה ואת מקימה בעשיקתו של אחד המרחבים הציבוריים רבי העוצמה ביותר באמריקה;³¹ ועמיתו ניקולאי אורוסוף (Ouroussoff) גרס ש"גודל האסון אינו ניתן לתיאור".³² נראה שהעילית האינטלקטואלית באמריקה ראתה באנדרטה, לכל היותר, ייצוג לשמחת הניצחון ולרגשות יתר, ודוגמה לארכיטקטורה ביונית. מיד עם פרסומו של הדגם שנבחר, היו מילים כ"פשיסטית", "נאצית" ו"בסגנון אלברט שפאר"

לבטויים שגורים בביקורות שהועלו נגד העיצוב שלו.³³ בין השאר נטען כי אין מקום לקלסיציזם המזויף של האנדרטה, זאת על אף שחלק ממצבות הזיכרון החשובות ביותר בשדרה עוצבו בדיק בסגנון זה, ובראשן, כמובן, האנדרטה המסיבית ורבת העוצמה של לינקולן.³⁴ אחרים טענו שסגנונה של מצבת הזיכרון זהה לסגנונם האדריכלי של אותם אנשים שאמריקה הביסה במלחמה. ובמילים אחרות – האנדרטה דומה לאדריכלות הנאצית, ומעל לכל לסגנונו של אלברט שפאר, מעצב - העל של הנציונל-סוציאליזם. במאמר מערכת בכתב העת המשפיע "ארכיטקטורה" זרתה העורכת דברה דיקס מלח על הפצעים כשכתבה שהאנדרטה הייתה "אלברט שפאר מדולל", כלומר אפילו לא טובה כמו "הדבר האמיתי".³⁵

ההתייחסות העקבית לנאציזם הייתה מטרידה והותירה טעם מר, בייחוד בגלל זהותו של האדריכל שעיצב אותה – פרידריך סנט פלוריאן (St. Florian) שנולד באוסטריה והתתכן בה. קודם שעיצב את האנדרטה, כיהן כדיקן הפקולטה לארכיטקטורה בבית הספר הידוע לעיצוב ברוד איילנד. סנט פלוריאן חווה את ההתקפות הללו, שהיו מאז זכייתו בתחרות ועד להשלמתה של האנדרטה, כפגיעה אישית ובריאותו נטרופפה מחמת המהומה שהתחוללה באותן שנים. הקשר בין האנדרטה לבין הנאציזם לא הסתכם רק בהאשמות לגבי אופיו הנאצי של העיצוב; כאשר החלו בבנייתה של האנדרטה האשימו מתנגדיה, ובראשם "יוטיקי מלחמת העולם השנייה להצלת השדרה", את אחת משתי חברות הבנייה, טומפקין בילדרס, בקשרים עם הנאצים. תברה זאת, שהייתה בעלותו של ענק התכנון והבנייה הגרמני, "פיליפ הולצמן" היושב בפרקנפורט, השתמשה בעבודות כפייה בתקופת המשטר הנאצי.³⁶ האשמה זו, שזכתה להשפעה ולתשומת לב תקשורתית רבה, נפלה מיד כשהסתבר כי "פיליפ הולצמן" השתייכה לאותן חברות גרמניות שהשתתפו בתרומה של 4.5 מיליארד דולר, באמצעות קרן שהוקמה על ידן, למתן פיצויים לעובדי כפייה מהתקופה הנאצית.

משחתתו אותה מתנגדיה בתווית "נאצית", הפכה האנדרטה למעשה לתמצית הרוע. כל דבר שסולדים ממנו או שרוצים לסמנו כשיח לא לגיטימי, תהא זו מצבת הזיכרון למלחמת העולם השנייה בושינגטון, או הצבא הישראלי, מתויג כנאצי. אולם ההשוואה לנאציזם לעולם איננה הקבלה ממשית, כי אם שלילת הצידוק לקיומו של דבר באמצעות סימונו. בהיותו מסומן כנאצי יוצא האדם אוטומטית אל מחוץ לתחום הקביל. הוא נמצא "מעבר לגבול" אם נשתמש במטאפורה המבריקה של סיריל ליוול רוברט גיימס (James).³⁷ וכאשר מישחו מושלך מעבר לגבול, הוא לא רק הופך לכלי משחק של המשך החוקעה והשטנה, אלא גם לנטול הגנה במסגרת השיח. שהרי בהיותו "נאצי" מה יכול הוא לומר, חוץ מלחזור ולטעון שאינו כזה? במצב כזה הולך הויכוח ומתלהם. כמובן שאין בכך כדי לשלול את חשיבותה של ההשוואה באשר היא – ההיפך הוא הנכון. אלא שיש ליצור השוואות המעשירות את החשיבה הביקורתית, ואין להצמיד תוויות המונעות כל אפשרות לקיומו של דיון. כאשר משווים את הצבא הישראלי להולנדים באינדונזיה, לצרפתים באלג'יריה, לאמריקאים בוייטנאם, ואפילו לאפגנים בגואנטנמו (Guantánamo), יש בכך תרומה לגיתו, להבנה ולקביעתן של נורמות. ההשוואה לנאציזם איננה כזאת. הדברים אמורים גם ביחס לאנדרטה לזכר מלחמת העולם השנייה. דיונים על מקומו של הקלסיציזם בארכיטקטורה האמריקנית ומשמעותיו הפוליטיות לאורך זמן והשוואות לארכיטקטורה הסובייטית (שככל הידוע לי, מעולם לא נעשו), או לארכיטקטורה של ההנצחה בארצות אחרות, הם בעלי משמעות רבה יותר מהוקעתה של האנדרטה של סנט פלוריאן כנאצית וכבעלת סגנון אלברט שפאר.

³³ Deborah Dietsch, "Capital Offense", *Architecture* 86.3 (1997), 62.
³⁴ Mills, *Last Battle*, 76.
³⁵ Deborah Dietsch, "Capital Offense", *Architecture* 86.3 (1997), 62.
³⁶ Mills, *Last Battle*, 192-193.
³⁷ גיימס היה אחד החוגים המרקסיסטים המובילים של הקולוניאליזם והמאבק האנטי - קולוניאלי במאה ה-20. נולד בברבדוס, והעביר את מרבית חייו בלונדון. ראה ספרו: C.L.R. James, *Beyond a Boundary*, London 1963.

²³ "World War II Memorial Misplaced", *USA Today*, July 20, 2000, 14.
²⁴ Catesby Leigh, "Our Monuments, Our Selves", *Weekly Standard*, March 5, 2001, 27.
²⁵ זו הייתה בדיק הסיבה להתנגדותי האישית לאחר שראיתי לראשונה את מצבת הזיכרון בראשית אפריל ב-2005. האנדרטה בושינגטון הינה יצירה ארכיטקטונית נפלאה, אך מכיוון שהיא עוצבה במטרה שלא להיות פולשנית ושלא להשפיע לרעה על אף אחת מהיצירות סביבה, היא נראית לי צנועה יתר על המידה כאנדרטה לכבודו של הניצחון על הנאציזם והפשיזם. לדעתי, בעייתה של האנדרטה היא צניעותה, הניטרליות שלה וניסונה להיות בלתי מזיקה בעליל.
²⁶ "Save the Mall", *The Nation*, November 13, 2000, 19.
²⁷ "Wrong Thing, Wrong Place", *Los Angeles Times*, July 19, 2000, B8.
²⁸ Herbert Muschamp, "New War Memorial Is Shrine to Sentiment", *New York Times*, June 7, 2001, A1, A30.
²⁹ שם. בנאום הפרידה שלו לאומה בינואר 1961 משעזב את כס הנשיאות, הזהיר אייזנהאואר מפני שפעותיו המסוכנות של "קומפלסק התעשייה הצבאית" על קבלת החלטות של הדרג המדיני. כוונתו הייתה להשפעה הרעה שנוצעת לשיחוף האינטרסים של תעשיית הנשק ושל אנשי הצבא.
³⁰ Michael Kimmelman, "Turning Memory into Travesty", *New York Times*, March 4, 2001, Section 4, 5.
³¹ Christopher Knight, "Planned Memorial Would Damage Prime Piece of Read Estate", *Los Angeles Times*, July 19, 2000, F1.
³² Nicolai Ouroussoff, "World War II Memorial: Sound the Retreat", *Los Angeles Times*, September 20, 2000, F6-7.

סיכום

האתר של האנדרטה לזוטיקי מלחמת העולם השנייה נפתח לציבור ביום הזיכרון, במאי 2003. מדי יום פוקדים את האנדרטה אלפי מבקרים, והיא הפכה בן לילה למוקד המשיכה החשוב ביותר ב"שדרת הלאום". כל חוזי השחורות שמחו על מיקומה של האנדרטה – התבדו. הנוף הנשקף מיד הזיכרון ללינקולן, אל אנדרטת וושינגטון ועד לגבעת הקפיטול לא נפגם כלל וכלל. כאשר עומדים על מדרגות יד הזיכרון ללינקולן ומביטים מזרחה אל הקפיטול, כמעט ולא ניתן להבחין במצבת הזיכרון למלחמת העולם השנייה; היא מתולקת לשני מבנים הנמצאים בשוליה של השדרה וכמעט אינם נוגעים בה. ומלכתחילה, כדי שלא לפגוע בגוף הקיים של השדרה, הנמיך פלוריאן את האנדרטה, רעיון שעלה יפה. על אף שרבים חששו מפני הצפיפות הרבה במקום, לא איבדו האנדרטאות האחרות מאומה מחשיבותן ומנוכחותן היוזואלית.

לסיכום, אנדרטת הזיכרון לחללי מלחמת העולם השנייה לא גרעה דבר מ"שדרת הלאום". אך האם היא הוסיפה דבר מה לשדרה? ימים יגידו. סביב האנדרטה למלחמת העולם השנייה עדיין לא נוצרה הילה, זאת לעומת תגובת הציבור כשנחשפה יד הזיכרון למלחמת וייטנאם. כיום, על כל פנים, הביקור באנדרטה עדיין אינו מעלה תחושה של שתיקה, התכנסות, עצב או פחד, תחושות שחש כל אדם בבקרו ביד הזיכרון למלחמת וייטנאם ואפילו ביד הזיכרון למלחמת קוריאה. אנדרטת הזיכרון למלחמת העולם השנייה גדולה מדי כדי לעורר תחושה של אינטימיות, אך קטנה מדי כדי לעורר כבוד. כמו כן היא אינה נקשרת בתודעתו של המבקר עם בית העלמין, וזאת במכוון – מתכנניה של האנדרטה רצו במפורש שהעיצוב לא יעלה בזיכרון את בית הקברות. אין לדעת כיצד תיתפס האנדרטה בעוד עשר שנים, ולא כל שכן בעוד תמישים שנה. אך עובדה היא שכל אחת מהאנדרטאות המעטרות כיום את "שדרת הלאום" בווינגטון, שהתקדשו והפכו לאיקונות באמריקה של היום, הייתה שנויה במחלוקת לא רק לפני בנייתה, אלא גם במהלך הבנייה ולא כל שכן לאחר שהושלמה המלאכה – זוהי הנורמה, ומבחינה זאת אין בוויכוח על האנדרטה לציון מלחמת העולם השנייה, דבר חריג. כבר בשלבי הקמתה הופכת כל אנדרטה, באורח בלתי נמנע, לחלק מהוויכוח האופייני לכל חברה דמוקרטית, זאת כיון שכל האנדרטאות מתייחסות להווה לא פחות מלעבר. במונח זה המאבקים סביב האנדרטה לציון מלחמת העולם השנייה מרתקים במיוחד. הם חושפים את הזיכרונות המשתנים, כלומר את השינוי העמוק שעברה החברה האמריקנית ובעיקר האליטות המשכילות שלה, ביחסן למלחמה שאירעה רק ארבעים שנה קודם לכן, ואשר בוודאי הצילה לא רק את הרפובליקה של ארצות הברית, אלא גם את הציוויליזציה האנושית המוכרת לנו כיום. לו היו הנאצים מנצחים במלחמה, הם היו מחוללים ללא ספק מהפכה עולמית שדבר לא יכול היה להשתוות לה. אני סבור שמלחמות מוטעות להגדרה כלא צודקות, כמלחמת וייטנאם ומלחמת עיראק, הותירו בין השאר בשיח הציבורי באמריקה, גם מורשת בעייתית ומטרידה, כיון שהן יצרו בדיעבד דה-לגיטימציה למלחמת העולם השנייה – ואין דבר שיתקבל יותר בברכה על ידי האליטה האדומה-ירוקה בגרמניה של ימינו מדה-לגיטימציה זאת של המלחמה. גרמניה בת ימינו משכתבת במהירות את הנרטיב של מלחמת העולם השנייה, כדי להפוך לשחקן מפתח בציר פריז-ברלין-מוסקבה שהתגבש לא מכבר, והמבקש לעמוד נגד אמריקה בכל הזדמנות בתקווה להביטה במאה ה-21 ולנקום בה על התבוסות שנחלו מידיה במאה ה-20. מצער לגלות שהיבטים מרכזיים בשיח האמריקני מנוצלים למתן לגיטימציה לשכתובה של מלחמת העולם השנייה ותוצאותיה, דבר המתנהל היום בצרפת ובגרמניה. ייתכן שהמקום שבתוכי שבו נחרתה מלחמת העולם השנייה עמוקות, או במילים אחרות – זהותי היהודית המרכז-אירופית, היא זאת שעדיין נשארה מוטרת מפני התפתחויות אלה.